

Espai públic: entre la cohesió social i el conflicte

Eva Fernández. Activista veïnal¹

Els debats sobre l'espai públic adquireixen una dimensió ciutadana quan els mitjans de comunicació esbomben conflictes que es donen de forma concreta i emergent, com ara la presència de prostitutes a la Boqueria, o l'ocupació d'una plaça o d'un parc per collectius que de forma real o imaginària fan un ús exclusiu i exclouent d'aquests espais. Fora d'aquestes situacions és difícil trobar debats de fons que qüestionin el model de ciutat o d'urbanisme que s'ha generat en les darreres dècades. Més enllà del moviment veïnal, la crítica es circumscriu a sectors professionals i moviments socials que introdueixen elements crítics i d'anàlisi més complexos. Per al gruix de la població, els problemes que es donen a l'espai públic són problemes relatius a aquelles zones de la ciutat que els són més pròximes i sovint prenen la forma de moviments NIMBY² («no al pati del darrere de casa meua»), és a dir, moviments que reaccionen de manera negativa davant de la radicació en el territori del que consideren equipaments, infraestructures o serveis incòmodes, desagradables o perillosos (Nel·lo, 2003, p. 24).

Considerar que les reivindicacions d'un sector veïnal són reivindicacions NIMBY, però, els resta legitimitat i sovint ens amaga que els sectors socials que sofreixen majors tensions socials són els qui apareixen com a capdavanters d'aquest tipus de reivindicacions que podem titllar en primera instància d'insolidàries. També té l'efecte pernicios d'ignorar que moltes vegades

aquests moviments elaboren alternatives i propostes d'un alt contingut i una alta qualitat tècnica.

Si ens apropem una mica més a la realitat, veurem que les reivindicacions NIMBY no es donen únicament als barris més pobres, perifèrics o a les poblacions més vulnerables en tots els sentits. Els rics també fan NIMBY; ara bé, el fan des d'una altra perspectiva i tenen altres canals i escenaris des d'on pressionar. Això ens du a l'interrogant següent: l'espai públic pot esdevenir un escenari racional i asèptic al marge dels diversos actors i dels interessos que s'hi mouen? Sembla clar que no. La ciutat esdevé l'escenari de lluites pel poder entre grups socials (crec que novament se les ha d'anomenar classes) amb interessos clarament antagònics. Per als pobres i per a la classe mitjana existeix un escenari hostil i laboriós. Les agrupacions de la ciutadania, sota la forma de plataformes o d'associacions veïnals, juguen en una lliga diferent que la dels grans *lobbies* i els interessos dels poderosos a la ciutat. Per als primers, la pancarta, la cassolada i sentir-se moltes vegades ridiculitzats per administracions i poders fàctics (amb un to paternal i condescendent, això sí). Per als altres, la llotja del Liceu o del Barça, els salons del Círculo Ecuestre o el pis 23 de La Caixa són els escenaris on defensen els seus punts de vista. I naturalment ningú no gosa ridiculitzar-los, ni tan sols posar en dubte les seves posicions. El temps mitjà perquè una reivindicació veïnal es concreti en equi-

paments, serveis o canvis en la planificació urbanística és de vint anys, com poden testimoniar moltes de les associacions de Barcelona. En canvi, sobta la celeritat amb què s'actua en altres casos. Recordem quan l'Ajuntament va proposar el Parc d'Acollida d'Animals de Companyia a prop de l'escola Aula, en poc temps el projecte municipal va «caure de l'agenda», i a dia d'avui aquest serà un dels incompliments més flagrants del Programa d'Actuació Municipal (PAM).³

Però el més recent dels casos, molt il·lustratiu d'una pràctica urbanística que privilegia els interessos dels poderosos per damunt del bé comú, ha estat el cas de l'Hotel del Palau de la Música. Amb aquest títol, gairebé de novel·la negra, es coneix el procés que l'Associació Veïnal del Casc Antic i Veïns en Defensa de la Barcelona Vella, juntament amb altres entitats, van emprendre contra els responsables de voler convertir tres finques catalogades i que havien de ser dedicades a equipaments en un hotel al servei del Palau de la Música. El moviment veïnal va emprendre la defensa del pa-

1. Presidenta de la Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona (FAVB) d'abril del 2004 a octubre del 2010.

2. NIMBY: «not in my back yard».

3. Hi ha molts altres exemples de projectes on s'han estavellat les naus del moviment veïnal, com la requalificació del Camp de l'Espanyol a Sarrià, Piscinas y Deportes i tants altres. Afortunadament, la persistència del moviment veïnal també ha aconseguit aturar planejaments antipopulars (el Barça 2000 i, de moment, el Barça 2008, tot i que potser la crisi ens ha donat un bon cop de mà).

trimoni i de l'ús social dels tres edificis, que ja havien estat condemnats a la picota. Els responsables de les institucions, Ajuntament i Generalitat, tenien plena confiança en el Patronat del Palau i en el seu president, Fèlix Millet. Mentre avançaven els acords entre aquestes entitats, els veïns i comerciants del barri eren convidats a un procés participatiu en el qual de l'única cosa que no es podia opinar i molt menys decidir era, precisament, l'element clau del conflicte: la construcció o no d'un hotel. Avui els principals responsables municipals d'aquesta operació estan imputats en el procés. En defensa seva al·leguen haver seguit els protocols habituals en aquests casos. És precisament això el que ens hauria d'alarmar, la manca de consciència de l'urbanisme com un bé social, d'ús col·lectiu, i la seva reducció a operacions de laboratori i de despatx que un cop i un altre es mostren ineficaces, quan no clarament perniciosos per als sectors més vulnerables de la població. Si els responsables municipals no tenen consciència de l'anomalia que representen casos com el de l'Hotel del Palau és perquè estan instal·lats en l'urbanisme «d'intercanvi de cromos» que des de la FAVB i el moviment veïnal fa dècades que estem denunciant. Es tracta d'usos urbanístics que es pacten respectant els interessos de les elits econòmiques i polítiques de la ciutat i que tenen, naturalment, un contrapès, un suposat interès social que permet legitimar-los davant una ciutadania cada cop més crítica amb els poders polítics però al

mateix temps cada cop més escèptica i inconscient de la seva capacitat i de la seva força. Massa sovint neutralitzada, ridiculitzada o criminalitzada segons el que més convingui en cada ocasió. Per tant, la idea és que es pot fer un urbanisme per al poble sense el poble, i poc importa que aquest estigui condemnat a ser fagocitat pels interessos dels poderosos i a generar espais anòmics que les persones no fan seus.

En el mateix cas de l'Hotel del Palau, Ajuntament i Generalitat van aplaçar el camí als interessos privats canviant la qualificació d'equipament de les finques afectades al Casc Antic per la de la seu del Tribunal de Comptes de la Generalitat a la plaça de Sant Jaume, al cor del Gòtic. Per al moviment veïnal aquesta requalificació va ser llegida en clau de burla: quan un barri pensa en equipaments, ja siguin d'àmbit de barri o de ciutat, no està reivindicant que s'hi instal·lin les oficines d'una administració, sinó aquells equipaments i serveis que articulen i donen vida a la quotidianitat dels seus habitants. Equipaments de barri i equipaments de ciutat han de tenir, a més, l'equilibri necessari per tal que un barri (com en el cas al qual m'he referit) no acumuli molts equipaments de ciutat, amb la conseqüent quota de sobreocupació, brogit i brutícia que els acompanya i, en canvi, pocs equipaments de nivell de barri, que són els que milloren la qualitat de vida de les persones.

L'urbanisme dels darrers anys s'ha entès com una qüestió d'experts, de ve-

gades caríssims, que dissenyen les obres d'esquena als usos i a les necessitats de les persones que les haurien d'ocupar. Potser són exemples paradigmàtics d'això casos com la pluriremodelada plaça Àngel Pestanya, o el Parc Central del Poblenou. Tancat sobre si mateix, aïllat del barri, sense cap mena de permeabilitat, ignorant de les necessitats de les persones que el transiten, té un cop més una signatura d'autor: Jean Nouvel, com si aquesta en legitimés el despropòsit. Aquests i altres exemples susciten la qüestió de quin ha de ser el paper dels tècnics: un paper de «savis de laboratori», que dissenyen la ciutat sobre un plànol, o bé el paper d'acompanyants de les persones que viuen a l'espai urbà objecte de disseny o de remodelació, que coneixen quins usos en fan i què en voldrien fer, quines necessitats tenen i quines expectatives respecte del mateix.

Les persones que viuen a la ciutat tenen un alt nivell d'expertesa, saben quins espais són d'estada i quins són de trànsit, quins ajuden a teixir xarxes socials i quins les dificulten; quins són els culs de sac, entesos com a espais que neixen ja per al conflicte, i quins els espais amables; quins els que generen por i quins els que agrupen usos diversos i pels quals es pot transitar o estar-s'hi amb tranquil·litat; quins generen un espai gradual com a *continuum* entre l'espai privat o domèstic i l'espai públic i quins posen de manifest la idea de por i d'hostilitat a través de diversos nivells de blindatge. Potser a Barcelona

no tenim encara el que Teresa Caldeira (2007) denomina «enclavaments», en el sentit d'espais segregats i fortificats, però algunes zones de la ciutat (com el nou barri de Diagonal Mar o Pedralbes) s'hi estan començant a assemblar perillosament.

Les obsessions securitàries també ajuden a generar aquesta idea de la necessitat de protegir-nos; de què? Diversos col·lectius carreguen amb l'estigma, no són agradables de veure, se'ls acusa de fer un «ús abusiu de l'espai públic»⁴. Pobres sense sostre, treballadores sexuals, immigrants, okupes són alguns dels col·lectius per escombrar de l'espai públic, associats a la idea de perill o de brutícia. Darrerament se'ls ha de sumar l'esgrimit fantasma de l'anarquisme internacional.

Aquesta voluntat reguladora i sancionadora defensa la idea d'un espai públic paradoxalment sense públic, o bé amb un públic domesticat. En nega la fluïdesa viva i pretén que les desigualtats socials creixents no tinguin una plasmació en aquell espai en el qual històricament s'han manifestat sempre els esclats de lluita, de revolta i de resistència: els carrers i les places. Uns esclats que molt sovint són mancats de racionalitat, sense líders identificables ni interlocució clara. De la Setmana Tràgica a les *banlieus* franceses o les revoltes gregues, l'espai públic és l'escenari de la vida i aquesta és sempre una representació complexa que no pot ser reduïda a interpretacions lineals ni simplificadores.

Tornem a recuperar la reflexió entorn del NIMBY, que considero incompleta si no va acompanyada d'una reflexió sobre el fenomen que recull l'acrònim anglès NIMTOO⁵ («no en el meu període de mandat»). Persones dedicades a la política amb un horitzó que es limita a quatre anys no solen ser capaces d'abordar amb coratge les necessitats que no resulten populars, les que tenen a veure amb els sectors més febles de la societat. NIMBY i NIMTOO es reforcen de forma perversa, tal com vam poder observar en el tristament famós cas de la sala de venopunció de la Vall d'Hebron.

Per acabar, voldria fer algunes consideracions sobre l'anomenada «participació ciutadana» en temes d'urbanisme.

La primera és que el grau de «participació» és inversament proporcional a la magnitud del projecte. Malgrat que el sentit comú suggeriria precisament el contrari, atès l'impacte que tenen els grans projectes en la vida de les persones que viuen a la ciutat, com més gran és un projecte urbanístic, menor és l'interès polític a l'hora de promoure una participació real. Així de realista era un polític en els seus primers dies com a responsable d'urbanisme: «Fem un pacte: sobre els projectes de barri decidiu vosaltres (el moviment veïnal), sobre els projectes de ciutat la darrera paraula la tinc jo». Deixant de banda la fal·làcia que representava un pacte proposat en aquests termes, com a modestos representants del moviment veïnal barceloní

ens vam negar a renunciar al debat sobre el model de ciutat i a manifestar la nostra dissidència i resistència —quan escau— als projectes urbanístics que determinen durant molts anys quin model de ciutat anem configurant.

És clar que mentre l'urbanisme signifiqui un escenari de sofisticats equilibris entre interessos antagònics sovint no explicitats, interessos polítics de diverses administracions i la necessitat de mostrar resultats i obtenir rèdits econòmics i/o polítics a curt termini, la participació de la ciutadania serà viscuda com a sorra que posa en perill un engranatge complex. Això explica per què malgrat la sofisticació d'algunes consultes, com la fallida consulta sobre la Diagonal, la ciutadania no se senti cridada a participar, i més quan les opcions ja neixen descafeïnades.

La Diagonal va ser un advertiment d'una ciutadania cada cop més escèptica i desmotivada pels afers públics. Només un canvi radical en les formes de participació, que promogui l'elecció directa descentralitzada, des dels districtes i els barris, podrà apropar la gestió municipal al veïnat. Un repte plantejat des de ja fa molts anys que cap govern municipal no s'ha atrevit a dur a terme.

4. Les Ordenances del Civisme de Barcelona ens van donar un catàleg de quins són aquests grups heterogenis que, com diu l'antropòloga Dolores Juliano (2004, p. 35-38), es considera que estan al lloc equivocant perquè l'únic lloc possible per a elles i ells és la invisibilitat.

5. NIMTOO: «not in my term of office».

Referències bibliogràfiques

CALDEIRA, T. (2007). *Ciudad de muros*. Barcelona: Gedisa.

JULIANO, D. (2004). *Excluidas y marginales*. Madrid: Cátedra.

NELLO, O. (coord.) (2003). *Aquí no! Els conflictes territorials a Catalunya*. Barcelona: Empúries.